

УДК 93/94

ISSN 0350-0802

ИСТОРИЈСКИ ИНСТИТУТ

ИСТОРИЈСКИ ЧАСОПИС

Књ. LIX
(2010)

Редакциони одбор

ЈОВАНКА КАЛИЋ, МАРИЦА МАЛОВИЋ-ЂУКИЋ,
АНА СТОЛИЋ, ЛУБОМИРА ХАВЛИКОВА (Праг),
АНГЕЛИКИ КОНСТАНТАКОПУЛУ (Јањина),
ЂУРО ТОШИЋ, ТИБОР ЖИВКОВИЋ

Одговорни уредник

др ТИБОР ЖИВКОВИЋ
Директор Историјског института

БЕОГРАД
2010

власти да омогуће неометану економску размену, али нагласак није био на извозу, већ пре свега на снабдевању унутрашњег тржишта царства (*Die Osmanen und die Handelswege der Adria, 16.-17. Jahrhundert*, 373-387).

Прижељкујући да се скупови са овако широком тематиком, просторном и временском, наставе у будућности, желимо да изразимо наду да ће се међу учесницима наћи и већи број представника наше историографије, нарочито оних усмерених на проучавање економске проблематике.

Јелена Мргић

Virginia H. Aksan, *Ottoman Wars 1700-1870: An Empire Besieged*, Harlow: Pearson Longman 2007.

Вирџинија Аксан је професор МекМастер универзитета у Хамилтону, Канада. Њено поље интересовања представља пре свега историја Османског царства у осамнаестом и деветнаестом веку. Била је секретар и председник Друштва Северне Америке за турске студије и члан одбора Друштва Северне Америке за блискоисточне студије. Ауторка је бројних радова, између осталих, књиге *An Ottoman Statesman in War and Peace: Ahmed Resmi Efendi, 1700-1783*, Leiden: E.J. Brill, 1995, и збирке чланака *Ottomans and Europeans: Contacts and Conflicts*, Istanbul: Isis, 2004.

Своја истраживања о ратовима које је Османско царство водило током XVIII и XIX века, Вирџинија Аксан је објединила у књизи *Ottoman Wars 1700-1870: An Empire Besieged*. При томе није се ограничила на приказе самих војних кампања, већ је посебна пажња дата економској, политичкој и дипломатској позадини сукоба.

Историчар који одлучи да се бави периодом XVIII и XIX века сусреће се са стереотипима које је установила историографија „Источног питања“. Стога Вирџинија Аксан жели да устаљеним схватањима супротстави проблем османског „Западног питања“. Ни тај пут, међутим, није без препрека. Енглески и француски извори тога доба већ показују утицаје фикције, која се развија о „мистичном“

Истоку. Подаци добијени из западних извора, иако често од огромне важности, стога морају бити упоређени са османским изворима. С друге стране сама бројност османских извора, од којих су многи тешко доступни због лоше организованости архива, онемогућава да они буду сагледани у потпуности.

Прва два поглавља *The political map of Central and Eastern Europe circa 1700* и *The Ottoman system* пружају читаоцима преглед политичке ситуације у Европи на почетку периода обрађеног у књизи, као и османског војног система који се налазио на прагу великих промена. Опширнији увод омогућава читаоцима да јасно учине основе на којима ће се заснивати постепена модернизација војске током XVIII и XIX века. Следи девет поглавља која хронолошким редом приказују историјат војних сукоба Османског царства са својим суседима.

Ратни сукоби се не посматрају само из османског угла. Напротив, свако поглавље садржи посебне одељке о политичкој ситуацији која је владала у државама главних европских непријатеља османске династије, царствима Хабсбурга и Романових. Такав приступ даје ширину неопходну да би се разумели изазови који су се налазили пред Османлијама и начини на које су их они превазилазили. На овом месту би требало поменути да су у највећој мери предмет ове књиге ратови које је Царство водило на својој „северној одбрамбеној линији“, назив под којим ауторка подразумева границе које су се пружале Дунавом, преко Крима до Кавказа. Слабљење Ирана нестанком Сафавида са историјске сцене, изазвало је и мање интересовање Османлија за источни фронт, што се читава и у мањем простору у књизи који је дат овој теми. Иако је акценат стављен на северна ратишта, ауторка се осврнула и на сукобе са вехабијама у Арабији, као и на озбиљан изазов који је османској држави упутио Египат Мехмеда Алија.

Осврнућемо се на неке од, према ауторкином мишљењу, најважнијих момената османске војне историје у XVIII и XIX веку. Мир у Београду из 1739. године вратио је Османском царству део територија изгубљених двадесет година раније Пожаревачким миром. Успех је имао и лоших последица, јер је дошло до одлагања војних реформи. Поглавље *The Austrian-Russian-Ottoman Danube waltz, 1768-1792* започиње османско-руским ратом 1768-1774. годи-

не. Ауторка придаје велику важност овом сукобу. Почетак рата прекинуо је дуги период мира, који је трајао још од 1740. године. Османско царство јесте повратило стабилност и доживело економски опоравак, али је, такође, било искључено из кључног рата који је знатно унапредио европску ратну технику, Седмогодишњег рата. Све веће ослањање на добровољце и провинцијске одреде ослабило је дисциплину и ниво обучености војске. Чак је и јаничарски корпус морао бити попуњен војницима регрутованим непосредно пред избијање рата. Понижење доживљено у Кучук кајнарцију опоменуло је османске властодршце да су реформе не само потребне већ и неминовне, ако желе да се успешно супротставе непријатељима.

Војска је, међутим, била толико испреплетена са свим деловима друштва, да би војне реформе заправо имале много шире ефекте од побољшања оружја или боље обуке војника. Пример тога је јаничарски корпус. Не само да су многи јаничари били укључени у занатску и трговачку мрежу градова у којима су били смештени, већ су и многи људи који нису били војници куповали потврде о припадности јаничарском корпусу како би добили право на плату и одређене привилегије. Напуштање принципа девширме, и омогућавање примања добровољаца и деце јаничара у одред, олакшавали су везивање јаничара за провинције у којима су служили и стварање елита које су се супротстављале централној власти. Стога је било каква реорганизација корпуса могла утицати на животе великог броја људи, који су зависили од тог својеврсног „раног система социјалне заштите“, који је, према речима ауторке, обезбеђивао јаничарски корпус. Слабљење државних финансија било је још један проблем који се није могао једноставно превазићи, и који ће до краја остати главна препрека потпуном спровођењу осмишљених реформи.

Нови порази које је Османско царство доживело у рату против Аустрије и Русије 1787-1792. године онемогућили су даље одлагање корених промена. Реформе ће покушати да спроведе султан Селим III. Кроз два поглавља *Selim III and the new order (Nizâm-ı Cedid)* и *The internal and external challenges to Selim III* пратимо развој догађаја од почетних теоријских разматрања реформи султана Селима, преко формирања нових одреда до тренутка када је њихово спровођење заустављено. Реформе су изгледа спровођене пребрзо током периода препуног проблемима. Ни сам султан није имао од-

лучности да на крају суочен са бројним изазовима стане иза својих одлука.

Поучен примером свога претходника, али и ослањајући се на основе које су већ биле постављене, нови султан реформатор Махмуд II припремао је и спроводио промене постепено али одлучно. Фазе консолидације власти, коначног обрачуна са јаничарима и организовања војске по новим принципима и на крају првих изазова који су пред њу стављени описане су у три поглавља: *Mahmud II and the new absolutism*, *The Auspicious Occasion and its consequences* и *An Empire returns to war*. Свакако централни моменат овог периода је тзв. *Срећни догађај*, односно укидање јаничарског реда 1826. године, који ауторка детаљно анализира.

Започевши многе реформе у свим сферама друштва Махмуд II је преминуо пре него што је проглашењем Хатишерифа из Гилхане започео период Танзимата, који је описан у последња два поглавља књиге: *From Tanzimat to Crimean war* и *Completing the Northern arc*. Поред широких друштвених и административних промена, настављено је са модернизацијом војске и њених институција. Током овог периода одиграо се последњи велики рат проучен у овој књизи – Кримски рат (1853-1856). Ауторка у овом рату види значајну прекретницу за европске и османску војску, па је зато и одабрала да њиме заврши своју књигу. Османско царство је наставило да током друге половине XIX века модернизује своју војску, као и увек балансирајући између замишљеног и спроводивог, изабравши од шездесетих година као свој главни узор пруску армију.

У историографији о сукобима Османлија са њиховим европским суседима током XVIII и XIX века, Османско царство је најчешће приказивано као сила која се неминовно ближи крају и чији је једини начин да преживи опонашање европских узора. Такав став произилази из једностраног приступа проблематици. Незадовољна једноставним тумачењем да је исламско друштво било затворено за промене и да је то довело до немогућности османске војске да прати напредак европске технике, Вирџинија Аксан је осветлила војну историју Османског царства на један нови начин. Приказала је периоде полета, када се чинило да је идеал добро обучене, дисциплиноване и квалитетно наоружане војске на дохват руке, као и периоде када су различите препреке заустављале спровођење реформи.

Ауторка је покушала да покаже сву комплексност фактора који су утицали на успех или неуспех Османлија да поврате својој војсци статус победнички силе.

Огњен Крешић

**Jörg Fündling, Marc Aurel. Kaiser und Philosoph
(Gestalten der Antike, hrsg. von Manfred Clauss)
Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 2008, 240.**

Едиција *Gestalten der Antike* жели да представи, по речима уредника Манфреда Клауса, најзначајније жене и људе из политичког и културног живота антике. Клаус образлаже да је стање извора условило, приликом избора, превагу политичког начела у односу на културни; отуда, осим Цицерона, двадесет биографија владара током дугог периода људске историје, од краљице Хатшепсут до цара Јустинијана.¹ Али, као што је познато из непосредних (изворних) сведочанстава неупоредиво су боље познате личности Платона или светог Павла него рецимо Хатшепсут или Рамзес II. (Остављамо по страни чињеницу да би наш и антички свет био сасвим исти да ово двоје Египћана нису постојали, али и духовно толико различит, готово незамислив, да нису постојали поменути Грк и хришћански Јеврејин). Но, овакве примедбе могу се учинити наивним свим издавачима и уредницима који треба да саставе комерцијалну едицију. Додајмо ипак да је ипак чудно што нема ни једног Атињанина у овом избору, док је Агесилај једини представник класичне епохе грчке историје.

Биографију Марка Аурелија, особе која је у себи одгојила сопствену филозофску инклинацију али и развила осећај дужности према држави, написао је Јерг Финдлинг, писац ученог и исцрпног (преко 1200 страна текста) коментара на Хадријанов животопис из

¹ „Антика“ је употребљена у наслову едиције колоквијално; прецизније, овај појам односи се на грчко-римски свет. У немачком језику, када се античка историја жели проширити историјом Старог Истока и Египта користи се реч *Altertum*.